

שיעור 7 [?] ביטול חמץ

מראי מקומות

א. ביטול ויחסו לבדיקה וביעור

- משנה פסחים א:א-ה, ב:א; משנה פסחים ג:ז; תוספתא פסחים ג:יב; מכילתא דרשב"י שמות יג,ז; ספרי דברים פיסקא קלא ד"ה לא יראה לך שאר
- בבלי פסחים ד: "כיון דבדיקת חמץ מדרבנן [?] בדרבנן"; ו: "אמר רב יהודה אמר רב [?] שיבטל"; ירושלמי פסחים ג:ז, 'אמר רבי יוסה [?] פסחו;
- ב. רש"י ד"ה בודקין ובתד"ה אור לארבעה עשר; ר"ן על הרי"ף, מה שמובא בקובץ
- רמב"ם חמץ ומצה ב:א-ג; רמב"ם ברכות יא:טו

ב. לטיבו של ביטול חמץ

- האמור בסוגייה ד: וברש"י ד"ה בביטול בעלמא ובתד"ה מדאורייתא [להרחבה ?] תוספות הרשב"א ד: ד"ה מדאורייתא
- ד: רמב"ן ד"ה ביטול חמץ
- מטיבי לכת [?] מאירי מגן אבות עניין שמונה עשר
- ראבי"ה סימן תלא [להרחבה ? תיז]

סיכום השיעור

א. היחס בין ביטול ובין בדיקת חמץ

- היחידה על היחס בין ביטול ובין בדיקת חמץ בהקלטה של שיעור 3 [לחץ כאן](#)
- נתמצת כאן את עיקר הדברים:
- משנה פסחים פרקים א-ב מתארת חובה לבדוק חמץ ולבער אותו. ביטול חמץ מופיע בספרות התנאים במשנה פסחים ג:ז עבור מי שלא יכול לבער חמץ. בתוספתא לא נזכר שמבטל אלא נראה יותר שמדובר בדחייה ובדין קדימה של המצוות האלו על פני ביעור חמץ [וכך גם מבואר בירושלמי], במשנה פסחים מבואר שהוא מבטל את החמץ. ייתכן

ורק בנסיבות אלו ניתן לבטל חמץ; או כי לא מאפשרים או כי ביטול של חמץ שניתן לבערו אינו ביטול. הבבלי נוקט בעמדה שמדאורייתא בביטול בעלמא סגי לכל אדם, וזה מטלטל את כל המערכת של בדיקת חמץ וביעור חמץ. לדעת רש"י בדיקת חמץ משמרת את מעמדה כמי שמתמודדת עם איסור ב"י וב"י. ראשוני קטלוניה מבארים את שיטתו שמדאורייתא יש שני מסלולים: ביעור או ביטול; הדרבנן הוא לבחור דווקא במסלול של בדיקה וביעור [הקביעה שהבודק צריך שיבטל היא אמוראית]. לדעת התוספות, כיון שהבודק צריך שיבטל, ביטול הוא זה שמתמודד עם ב"י וב"י; הבדיקה היא תקנה דרבנן שמא יבוא לאכלו. מדברי הרמב"ם ברכות יא:טו עולה כיוון שלישי: כל אדם שניגש לבדוק חמץ מתייחס אליו בביטול ובעצם ביטל אותו, וכך שעצם התחלת הבדיקה מבטלת את החמץ ומונעת מהבודק לבער חמץ דאורייתא.

- נוסח דפוסים ראשונים ברמב"ם חמץ ומצה ב:ב הוא שביטול חמץ נועד עבור חמת שאינו ידוע. הכסף משנה תהה על כך ומציין שמצא נוסח אחר ברמב"ם בו ביטול הוא עבור חמץ ידוע, וכך באמת נוסח עדי הנוסח בכתבי היד. בטעם הדבר, לנוסח הדפוסים הראשונים, עצם העובדה שאדם מקיים חמץ ידוע מגלה שהוא לא באמת מבטל אותה.

ב. טיבו של ביטול חמץ

- רש"י ד: כותב שביטול חמץ נלמד מתשביתו, ניתן להשבית בלב. ראשונים מצטטים בשם הבה"ג שהתרגום מתרגם 'תבטלון' [הרי"ן אפשטיין העיר שבארמית השורש בט"ל משמש במשמעות של השחתה]. ר"ת חולק ועיקר טענתו שזמן השבתת חמץ הוא לאחר חצות בי"ד ואז לא ניתן לבטל. הרמב"ן מבאר שלדעף רש"י מצות תשביתו היא בי"ד לפני חצות וממילא שגם ביטול יכול לקיים מצות תשביתו.

- לדעת ר"ת ביטול חמץ הוא הפקר, באמת אין בו קיום מצות תשביתו אלא שאם הגיע מועד חצות אין בבעלותך חמץ שעובירם עליו בב"י וב"י. הרמב"ן חולק משתי זוויות: תחילה הוא טוען שלביטול יש צליל של מושג עצמאי שאין לו זיקה להפקר, הוא מופיע גם בביטול ע"ז ובביטול רשות בעירובי חצרות. שנית הוא טוען שדיני ביטול ונוסחו לא תואמים דיני הפקר. לכן הרמב"ן טוען לעצמאות ביטול חמץ כמושג הלכתי העומד בפני עצמו. הוא מתקשה להגדיר אותו במדויק. מחד הוא טוען שהאדם מתייחס אליו כעפר שאינו ראוי לאכילה, מצד שני הוא מציין שאין לאדם בעלות על חמץ שהוא מתייחס אליו כך. כך שהרמב"ן משלב יחד את דברי רש"י ור"ת. הוא מסביר שהאמת היא שהתורה אסרה חמץ ובכל זאת היא העמידה את החמץ ברשותו שלמי שחפץ בקיומו. בביטול חמץ האדם יוצר עמדה שהוא לא מעוניין בחמץ וכך חוזר המצב היסודי שחמץ אינו ברשותו של אדם. נחדד את ההבדי בינו ובין הפקר [הרמב"ן רואה את פעולת ההפקר כהקנאה למי שירצה לזכות בו. אולם בביטול חמץ האדם מסלק את עצמו מבעלות על החמץ ללא שיקנה לאף אדם. לכן ביטול חמץ לא כפוף לדיני הפקר.
- המאירי במגן אבות עניין יח מציע שיש לפרש את ר"ת באופן דומה לדברי הרמב"ן, יחד

עם זאת שהוא חולק על הרמב"ן ביחס לכמה דיני הפקר. דומה שההבדל ביניהם הוא שלדעת ר"ת זמן תשביתו הוא לאחר חצות ואין כל קיום תשביתו בביטול, ואילו לדעת הרמב"ן זמן תשביתו הוא לפני חצות ויש קיום תשביתו בביטול חמץ.